

Kapitalismus a ekologie

Ekologičtí [aktivisté](#) často tvrdí, že je kapitalismus pro planetu problémem a že za současnou environmentální situaci může právě on, avšak, je to skutečně pravda?

Prvně je zapotřebí si zde definovat, co je to kapitalismus. Kapitalismus je ekonomický systém, ve kterém jsou výrobní prostředky v soukromém vlastnictví. Výrobní prostředky jsou takové statky, jež slouží k výrobě libovolného zboží. Kapitalismus je postaven na volném trhu, tj. prostředí směny, ve kterém se ceny určují dohodou mezi nakupujícím a prodávajícím bez jakéhokoli státního zásahu, dobrovolné směně a osobním vlastnictvím. Opakem je pak socialismus, kde výrobní prostředky vlastní stát, přičemž zde nejsou cenové signály, jejichž prostřednictvím se alokují omezené zdroje. Bez tržních cen a cenových signálů totiž producenti, tj. výrobci statků nemohou vědět, co, kolik, za jakou cenu a pro koho se má vyrábět. Důsledkem je pak to, že je zboží či služeb buďto nedostatek nebo přebytek. Slavný ekonom Ludwig von Mises tak říká, že socialismus je pouze tápáním ve tmě.

Nyní nastává otázka, zda systém společenského uspořádání, ve kterém dnes žijeme, je kapitalistický nebo socialistický? Na to nelze jednoduše odpovědět, protože oba tyto pojmy nejsou binární, ale škála. Co to v praxi znamená? Nestačí pouze říci, zda se jedná o socialismus nebo kapitalismus, je zapotřebí také určit to, do jaké míry se jedná o jeden z těchto ekonomických systémů. A to, protože například socialismus není pouze to, co Československá republika zažívala před rokem 1989, ale částečně se tento systém společenského uspořádání zachoval i dodnes.

Pojďme si zde zmínit pár ryze socialistických prvků, které se v dnešním světě stále objevují:

I. Daně

Daně jsou složkou, na které státy stojí a padají. Prostřednictvím daní financují státy veřejné služby. Daní je několik druhů, například daň z příjmu fyzických osob, DPH, ale třeba i takové zdravotní či sociální pojištění je jedna z forem daní, protože se jedná o nedobrovolně vybrané peníze, které se následně přerozdělují. Daně jsou však pro fungování trhu negativním faktorem. A to, protože vkládají pomyslný klín mezi nabídku a poptávku a snižují ekonomický blahobyt, tj. součet přebytků spotřebitelů (nakupujících) a producentů (prodávajících). Daň zvyšuje cenu, kterou

za statek platí spotřebitel, a naopak snižuje cenu, kterou producent dostane zaplacenou. Z čehož vyplývá, že když je na jakýkoli statek uvalena daň, je na tom jak producent, tak i spotřebitel hůře.

II. Monopoly

Monopol má v ekonomii více definic. Tou první je, že se jedná o formu nedokonalé konkurence, při které je pouze jeden subjekt na straně nabídky (tzv. přirozený monopol). Monopol, dle této definice, není až takovým problémem, poněvadž, když je na trhu přirozeně pouze jeden dominantní hráč v určitém oboru či odvětví, znamená to, že buďto je onen podnik ve své činnosti tak dobrý, že není poptávka po konkurenci, anebo, že jsou tak velké překážky pro vstup na trh, že se žádný člověk nerozhodne konkurovat tomuto hráči v daném odvětví (respektive s monopoly a neefektivitami, které způsobují, je to složitější, tím se však nebudeme zabývat v tomhle článku, nýbrž v jednom z budoucích). Takovýto monopol nemůžeme považovat za socialistický prvek. Druhá definice monopolu zní, že se jedná o státem privilegovaného účastníka trhu, jemuž je jako jedinému umožněno produkovat statky v určitém sektoru. Takto definovaný monopol už skutečným problémem je, konkurence na trzích obecně vede k lepším výsledkům, a když se této konkurenci **uměle** brání, zbytečně se narušuje fungování trhu, z něž by společnost mohla čerpat samá pozitiva. Mezi monopolní odvětví dnes spadá například školství, zdravotnictví či soudnictví.

III. Regulace

Regulace trhu omezují jeho fungování tím, že vytváří podmínky, které jsou účastníci tohoto prostředí povinni splňovat. Regulace navrhuje a schvaluje poslanci, tedy velmi úzká část obyvatelstva. Proto regulace velice často nereflktují skutečnou poptávku ve společnosti, nýbrž pouze pomáhají politikům či velkým korporacím, na úkor všech ostatních účastníků trhu. Regulace ztěžují potenciálním producentům vstup do odvětví a často se kvůli nim rozhodnou nezačínat ve své podnikatelské činnosti. Což v praxi znamená, že na trhu není tak velká nabídka zboží či služeb, jaká by byla v případě, že by byl trh opravdu volným (neregulovaným). A jak již zjistíte, nízká nabídka zpravidla vede k růstu cen daných statků. Tím pádem jsou na tom, kvůli regulacím, spotřebitelé hůře.

Tedy, jak sami vidíte, společnost není zdaleka, tak kapitalistická, jak si někteří lidé myslí. To, do jaké míry se dnes nacházíme v kapitalistickém/socialistickém společenském uspořádání už nechám na Vás, avšak doufám, že po přečtení

těchto odstavců, nikdo nepopře fakt, že tu s námi socialismus v určitém rozměru stále existuje.

Teď se však přesuňme k samotnému jádru tohoto článku, a sice k otázce, zda kapitalismus může za současnou environmentální situaci? Hlavním argumentem ekologických aktivistů proti kapitalismu je, že ekonomický růst (měřen HDP), který je prý způsoben volným trhem, je na úkor postupného ekologického kolapsu. S tím, že je současný ekonomický růst v zásadě neudržitelný, by se teoreticky dalo souhlasit, avšak je to skutečně způsobeno volným obchodem?

Hlavním důvodem „nadměrné“ produkce (která vede k tak významnému ekonomickému růstu) a spotřebě zboží jsou vysoké časové preference, jež jsou způsobeny ztrátou kupní síly peněz – inflací a iluze o prospěchu z produkční činnosti vzniklá umělým signálem v podobě nízké netržní úrokové míry.

Úvěrová expanze, tj. „masivní“ tvorba nových měnových jednotek, totiž uměle vytváří poptávku po spotřebě. Proč tomu tak je? Důvod je prostý, a sice protože, čím více máte peněz, tím větší máte tendenci (pokud se nijak nezměnily vaše preference, inflace postupným znehodnocováním peněžních jednotek dokonce i může zvýšit a u mnoha jedinců i zvyšuje jejich mezní sklon ke spotřebě) si něco koupit, jinými slovy, čím více peněz je v ekonomice, tím větší je poptávka po spotřebě a tím zpravidla roste cenová hladina (neroste však rovnoměrně, nemění se pouze nominální, ale i relativní ceny). Samozřejmě může existovat výjimka. Například kdybyste hypoteticky vlastnili banku a nebyli nijak limitováni v emisi platidla, a vytvořili byste několik milionů žetonů, kterými se na pomyslném území platí a tyto peníze hned ukryly do sejfů a nijak nedistribuovali do ekonomiky, nijak by to neovlivnilo poptávku lidí po spotřebě, tudíž ani inflaci (nedošlo by totiž k růstu peněžní zásoby, ani rychlosti oběhu peněz, tj. dvěma hlavními poptávkovým faktorům, kvůli kterým dochází k růstu inflace). Inflace je zkrátka vždy a všude peněžní, respektive poptávkový jev.

Čím větší je množství peněz v ekonomice, tj. čím větší je nabídka peněz, co by statku, tím menší mají jednotlivé peněžní jednotky hodnotu vůči ostatnímu zboží (jedná se totiž pouze o relativní vztah, když se zvýší nabídka peněz při konstantním množství ostatních statků v ekonomice a dalších proměnných, dojde k jejich znehodnocení – poklesu kupní síly – a naopak k zhodnocení spotřebních a kapitálových statků). Jinými slovy, kvůli tvorbě nových peněz, mají ty již existující peněžní jednotky menší kupní sílu. Pokles kupní síly peněz zvyšuje časové preference, mění vztah mezi úsporami a spotřebou peněz.

Časové preference jsou subjektivní škála poptávané doby uspokojení vlastních potřeb. Žijeme ve světě vzácných zdrojů. Jedním z těchto zdrojů je i náš čas (i lidský kapitál patří do kapitálových statků). Každý si zřejmě uvědomujeme, že tu na světě nebudeme věčně. Tento fakt se pak projevuje i v tom, kdy chceme uspokojit naše potřeby. Žijeme zároveň i ve světě různých nejistot, proto (za nezměněných okolností) chceme, aby bylo vyhověno našim požadavkům co nejdříve.

Příkladem může být, že nejspíše všichni bychom utratili 10.000 Kč spíše dnes nežli další rok. Co kdybych vám ale nabídl k Vaší částce 10% meziroční úrok. Změnilo by se Vaše chování, popřípadě, jak? Lidé s nízkými časovými preferencemi by v tuto chvíli odložili svoji spotřebu vlastních peněz, za účelem většího zisku v budoucnu, zatímco lidé s vysokými časovými preferencemi by, navzdory této výhodné nabídce v podobě zúročení jejich částky, upřednostnili okamžitou spotřebu svých peněz. Obecně by se dalo říci, že lidé s nízkými časovými preferencemi investují své zdroje do budoucna, pochopitelně s vidinou budoucího užitku, který by převažoval náklady obětovaných zdrojů. Kdežto lidé s vysokými časovými preferencemi hledají okamžité uspokojení vlastních potřeb, to je však většinou na úkor kvality zakoupených spotřebních statků.

Proč jsou ale vysoké časové preference takovým problémem? Veškeré velké inovace vznikaly dlouhodobými investicemi. Investice nemusí být pouze peněžní, jedná se totiž obecně o obětování zdrojů (např. času, peněz či dalších kapitálových statků) za účelem jejich zhodnocení/zvýšení užitku v budoucnu. S vysokými časovými preferencemi však bohužel vznikají hlavně krátkodobé projekty, které nejsou pro společnost tak prospěšné (respektive užitek je samozřejmě subjektivní, jenž kvůli vysokým časovým preferencím dochází spíše ke vzniku dočasných projektů, které nemají tu vidinu, dlouhodobě co nejlépe uspokojovat preference spotřebitelů).

Jak ale časové preference souvisí s neekologičností? Abychom tuto kauzalitu pochopili, musíme se nejprve seznámit s jedním ze základních ekonomických poznatků a ten zní: „**Lidé reagují na pobídky**“. Za každým lidským jednáním je dobré hledat incentivy, tj. důvody, chcete-li motivace, proč lidé konali, tak jak konali. Jedině tímto způsobem je možné pochopit chování jednotlivců a následně i celé společnosti.

Inflace vytváří zcela jasnou pobídku k větší spotřebě. Když Vám každou chvíli mizí kupní síla Vašich peněz, máte sklon k vyšším časovým preferencím, poněvadž máte tendenci utratit své peníze, dokud jim ještě nějaká kupní síla zbyla – mění

se Váš vztah mezi současnou a budoucí spotřebou v prospěch té dnešní. Centrální banky svým inflačním cílováním zničili spoření, tak jak ho známe, a lidé jsou (pokud si chtějí udržet kupní sílu svých peněz) nuceni se pustit do rizikovějších investic. Anebo zcela racionálně reagovat na pobídky a své peníze utratit. To v praxi znamená, že roste poptávka po spotřebě zboží. Producenti tak, v důsledku vyšší poptávky, přirozeně zvyšují ceny svých statků (což je koneckonců cíl centrálních bank). Avšak často (když je poptávka po daných statcích vysoce elastická, tj., když velmi rychle reaguje na změny cen statků) se producenti dostanou do situace, kde by sebemenší zvýšení ceny jejich zboží či služeb znamenalo takový pokles poptávky, který by vedl k menším ziskům firmy. V tuto chvíli ale nastává problém, poněvadž firma také musí reagovat na růst cenové hladiny v ekonomice, jinak by pomalu zkrachovala.

Když si už podnik nemůže dovolit zvýšit cenu svých produktů, obvykle sníží jejich kvalitu či (v případě hmotných statků) gramáž (nebo často provádí všechny tyto obchodní strategie). To je velmi častý a zcela jasný dopad masivní tvorby nových peněz. Důsledkem je pak velká produkce, čím dál méně kvalitního zboží.

Inflační politika centrálních bank po celém světě vede k obrovské produkci i spotřebě méně kvalitního zboží. Lidé si, v důsledku vyšších časových preferencí, kupují statky, které pro ně nejsou tak užitečné, jako by byl skutečná úspora peněz, jejichž kupní síla by se v čase nesnižovala. Místo toho, aby si odkládali spotřebu svých peněz, za účelem nakoupení dražšího, kvalitnějšího zboží, si kupují levné zboží, které se brzy opotřebuje, skončí na skládce (často zde končí hned po nákupu, bez spotřeby...) a opět je ho potřeba nahradit novým. Takto se často zcela zbytečně plýtvá zdroji, což pochopitelně nemá pozitivní ekologický vliv.

Za toto chování bychom se však na lidi neměli zlobit, poněvadž neokeynesiánská teorie, na které současné ekonomiky po celém světě do značné míry fungují, je postavena na stimulování poptávky s cílem maximalizace HDP a přiblížení se k potenciálnímu produktu a zásahů státu do ekonomiky. Lidé se chovají vždy pro ně co nejvýhodněji. Pokud je výhodné prodávat a nakupovat velké množství levných produktů, které jsou v rozporu s udržitelností přírodních zdrojů, lidé nemají žádné ekonomické motivace tak nekonat. Inflace incentivizuje neekologické chování. Pokud chceme tomuto chování zamezit, je zapotřebí nastavit ve společnosti incentivy tak, aby nebylo výhodné žít na úkor přírody. Jednou z účinných možností je změnit cíl monetární politiky tak, aby kvůli němu neměli lidé vysoké časové preference, aby upřednostňovali kvalitu před kvantitou.

Inflace je z environmentálního hlediska problémem nejen proto, že zvyšuje časové preference a urychluje poptávanou dobu spotřeby statků, ale zejména kvůli tomu, že cena určující budoucí alokaci zdrojů, úrok, není stanovena tržním procesem. V důsledku této monetární iluze vznikají projekty, které nejsou schopny generovat zisk a následně, až se úroková míra po neustálém snižování s cílem vytvoření monetární expanze, způsobující pro centrální bankéře nezbytně důležitý růst cenové hladiny, dostane zpět ke své přirozené rovnovážné úrovni (nebo alespoň blíže k ní), krachují. Chybný, neefektivní produkční proces má na ekologii obrovský neblahý vliv. Tímto komplexním problémem (rakouská teorie hospodářského cyklu – ABCT a alternativními přístupy k ekonomickým krizím) se budeme zabývat v jednom z budoucích článků, kde budeme probírat podstatu peněz. Zde jsem se však snažil nastínit neekologičnost uměle vysokých časových preferencí.

Nyní jsme si vysvětlili, proč je inflace z environmentálního pohledu problémem. Ale stále jsme si neřekli, zda je to chyba kapitalismu, zda je inflace nezbytnou součástí fungování tohoto společenského uspořádání? Kdybych měl odpovědět krátce, má odpověď by zněla, že nikoli. Současné elastické, chcete-li inflační peníze jsou totiž monopolní. Ze zákona je musejí všichni producenti na území České republiky za své zboží či služby přijímat. Ostatním výrobcům (v tomto případě emitentům alternativních peněz) je navíc zakázán vstup do tohoto odvětví. Sice pro to žádný konkrétní zákon či jiná právní norma neexistuje, ale když se snažíte konkurovat státnímu monopolu, ze kterého čerpá celou řadu výhod (např. Cantillonův efekt či snižování reálné výše státního dluhu), vždy se najde určitá legislativní cesta, jak Vám v této činnosti zabránit. Stačí se podívat, jak dopadly veškeré **centralizované projekty**, jejichž cílem byla právě odluka peněz od státu.

Současné inflační peníze jsou socialistické, zejména kvůli tomu, že je jejich akceptace vynucená. Avšak my nevíme, zda by si lidé dobrovolně zvolili peníze, jejichž zásoba neustále narůstá nebo ty, kterým se zásoba nijak nemění či dokonce klesá (monetární deflace). Historicky byly nejdéle penězi drahé kovy (především zlata o stříbro), které měly omezenou zásobu, což v praxi znamená, že většina cen vůči penězům klesala. Z historie však nelze predikovat budoucí vývoj. To platí i u peněz. Nemůžeme říci, že na základě toho, že se v historii platilo penězi s omezenou nabídkou, se s nimi bude platit i v budoucnu. Ačkoli jsem jeden z těch, kteří zastávají postoj, že peníze mají mít své omezené množství, nechci zde šířit spekulace o tom, čím bude svět zítra platit. To, co je však potřeba k dosažení optimálního výsledku fungování peněz, je *konkurence*. Této

konkurenci však stát brání. A není se čemu divit, poněvadž stát samotný z monopolního postavení v emisi peněz profituje, tudíž nemá sebemenší motivace k tomu, aby v tomto odvětví zavedl konkurenční souboj.

V celém článku jsem se zabýval pouze tím, proč mají inflační monopolní peníze negativní vliv na životní prostředí a způsobují nadměrnou produkci nekvalitních výrobků. Opomíjel jsem přitom to, zda volný trh samotný dokáže efektivně alokovat přírodní zdroje a zda nemůže kvůli negativním externalitám selhat (tímto tématem se jistě budu zabývat někdy v budoucnu). Pojdme se ale nyní krátce zamyslet nad tím, co mohou způsobit socialistická nařízení, omezující firmy v takové produkční aktivitě, která dle politiků není dostatečně zelená. Firmy se snaží maximalizovat zisk. Pokouší se s co nejnižšími náklady co možná nejlépe uspokojit preference spotřebitelů. Tudíž, pokud dva zdroje při produkci generují koncovému spotřebnímu statku pro zákazníky firmy stejný užitek, pochopitelně si vyberou to nejlevnější řešení. A to je dnes, dle některých, neekologické a nežádoucí pro budoucí vývoj naší planety. Mnozí utilitaristé a ekologisté tak tvrdí, že dominantní strategie pro výrobu statků se neshoduje se společenskými zájmy. Uvažme nyní dopady státního „řešení“ klimatické změny. To se neobejde bez omezování svobodného podnikání. Pro příklad řekněme, že by stát zakázal od, v zákoně specifikovaného množství, emise CO₂. Zřejmým důsledkem je změna produkční struktury. Firmy jsou donuceny změnit svoji ekonomickou aktivitu a využívat dražší (pokud tyto alternativní kapitálové statky nezačne stát subvencovat, což vytváří další zásadní ekonomické problémy) zelenější zdroje. Ať chceme nebo ne, mnohem větší náklady podniků na jejich výrobu se propíší i do cen jejich koncových výrobků, které jsou sice zelenější, ale dražší. Nemálo firem dodatečné náklady spojené s byrokracií a kompletní změnou jejich výroby položí, což ještě více tlačí na růst cen produkovaných statků. I kdybychom nijak nebrali v potaz morální stránku takovýchto agresivních opatření, které jednak narušují ekonomickou svobodu a jednak zapříčiní krach mnohých ekonomických subjektů, a zároveň nezpochybňovali negativní vliv emisí skleníkových plynů na postupné nebezpečné globální oteplování (což rozhodně není v mé kompetenci), musíme si jasně zodpovědět jednu zásadní otázku: „Jsme jako společnost připraveni a ochotni spotřebovávat méně statků za vyšší ceny a obětovat pro „záchranu“ naší planety pokles životní úrovně nás všech?“ Bojím se, že nad touto otázkou se zamýšlelo až nebezpečně málo lidí, kteří chtějí skrze státní mocenský aparát prosazovat radikální omezování svobodného podnikání. Pokud na tato „řešení“ chybí ve společnosti poptávka a lidé nejsou ochotni pro dobro planety zchudnout, mohou takovéto státní intervence vést k společenským nespokojenostem (ať už ze strany producentů, kterým stát znemožnil provádění původní výrobní aktivity nebo spotřebitelů,

jejichž prospěch z obchodů se se zvyšujícími cenami a postupnou eliminací substitutů snižuje a snižuje), obrovským sociálním nepokojům či dokonce i občanským válkám a převratu politického režimu. Jsme ochotni tyto možné enormní budoucí náklady riskovat? Přesně tuto otázku by si měli klást tvůrci hospodářské politiky, obhajující regulaci neekologické produkce. Možná to zní, že až směšně nadhodnocuji ony možné náklady. Ovšem naše vyspělá společnost je skutečně dost citlivá na pokles životní úrovně. A výše zmíněné státní restrikce mají potenciál způsobit takové ekonomické problémy, které mnoho domácností i podniků nebudou schopni unést a budou se snažit vrátit svět zpět do původního stavu. Zde je ale velké riziko vzestupu populistické vlády, která bude lidem slibovat, že všechny problémy vyřeší za ně a že již nepřipustí další pokles životní úrovně. Inu ekologické regulace nevytváří problémy pouze ekonomické, ale i společenské a politické.

Závěrem bych chtěl zdůraznit ještě jednu moc důležitou skutečnost – ne všichni zastánci státních intervencí v oblasti ekologie se snaží o zmírnění či postupné eliminování negativních dopadů globálního oteplování. Někteří z nich (dle mého se již bohužel jedná o drtivou většinu) se nesnaží porozumět ekologii, co by vědě jako takové, ale touží po vrchnostenském řízení lidí a společnosti. Ideologie, které měly dříve různé odstíny rudé, se dnes postupně přeměňují v jednu velkou zelenou. Tito lidé nejsou vděční za více tržní hospodářství a větší míru osobní svobody, naopak, chtějí jiným organizovat jejich život a rozšířit stát na takovou úroveň, při kterém je ona „fikce, pomocí níž se snaží každý žít na úrok všech ostatních“ (F. Bastiat) takřka totožná se společností. Zároveň ze všech lidí, kteří si dovolili vznést nesouhlas k jejich teoriím či dokonce poukazovat na rizika rozšiřujícího se státu a ubývající svobody, dělají zlé ignoranty, kterým vůbec nezáleží na tom, jakou podobu má příroda a kam spěje naše planeta. S těmito lidmi bohužel často nelze vést žádnou rozumnou debatu, neboť Vás odsoudí jen z principu toho, že jste měl tu drzost mít na „nezpochybnitelná fakta“ jiný názor.

Štěpán Drábek

10. 2. 2022